

พระวินัย: หลักการป้องกันและแก้ไขปัญหาของพระสงฆ์
VINAYA: PRINCIPLES OF PROBLEM PREVENTION AND SOLUTION
FOR BUDDHIST MONKS

พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร

Phramaha Vichian Dhammavajiro

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

Master of Arts in Buddhist Studies,

Mahamakut Buddhist University, Srilanchang Campus

Email: pm.vicahin@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 18 มกราคม 2565

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 19 มิถุนายน 2565

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 19 มิถุนายน 2565

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนาดำรงอยู่มาได้จนถึงปัจจุบันนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพระสงฆ์ยึดถือและปฏิบัติตามพระวินัยที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้เป็นกฎระเบียบและแนวปฏิบัติสำหรับพระภิกษุสงฆ์ จึงถือได้ว่าพระวินัยเป็นหลักการที่สามารถสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนยาวต่อไป บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นวิธีการทางพระวินัยในการป้องกันและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในกลุ่มพระสงฆ์ โดยมีประเด็นครอบคลุมตั้งแต่ความหมายของพระวินัย คุณค่าและประโยชน์ของพระวินัย เกณฑ์การตัดสินพระธรรมวินัย หลักการตัดสินปัญหาทางพระวินัย วิธีการทางพระวินัยกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาของพระภิกษุ ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ การลงนิคหกรรม การทำสังฆกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาพระวินัย เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อไป

คำสำคัญ: พระวินัย, การป้องกันปัญหา, การแก้ปัญห, พระสงฆ์

Abstract

The existence of Buddhism from past to present was partially dependent upon Buddhist monks' adherence and observance of the Vinaya, the Discipline, legislated by Lord Buddha as the rule, the regulation, or the precept for the monks. As regards, the Vinaya became the other principle capable to maintain Buddhism in the long term. The objective of the academic article

was to demonstrate the disciplinary procedures to prevent and solve various problems among the monks, covering the meaning, values and advantages, criteria of judgement, principles of investigation and consideration, and disciplinary procedures on problem prevention and solution, including settlement of charges or allegations (Adhikarana-samatha), chastisement of a perverse monk (Niggaha-kamma), and several other deeds performed by Buddhist monks (Sangha-kamma). It was useful for general people to understand the Vinaya profoundly.

Keywords: Vinaya, Problem Prevention, Problem Solution, Buddhist Monk

1. บทนำ

พระวินัยเป็นกฎระเบียบและแนวปฏิบัติที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อให้พระภิกษุได้นำไปประพฤติปฏิบัติในการดำรงตนอยู่ในพระศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงยกพระธรรมวินัยไว้ในฐานะเป็นศาสนาแทนพระองค์หลังจากที่พระองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระอานนท์ว่า

ดูก่อนอานนท์ บางทีพวกเธอจะพึงมีความคิดอย่างนี้ว่าปาพจน์มีพระศาสดาล่วงแล้ว
พระศาสดาของพวกเราไม่มี ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อันใดอันเรา
แสดงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาแห่งพวกเธอโดยกาล
ล่วงไปแห่งเรา” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534 ง: 320-321)

พระวินัยมีความสำคัญยิ่งต่อความเป็นอยู่ของพระภิกษุตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน เพราะพระวินัยเป็นเครื่องมือที่พระภิกษุใช้ในการปฏิบัติตน และคณะสงฆ์ใช้ในการปกครองหมู่คณะ เพื่อป้องกันปัญหาและแก้ไขปัญหามากมายที่เกิดขึ้นกับพระสงฆ์ ทั้งในเรื่องส่วนตัวและเรื่องส่วนรวม พระวินัยยังถือว่าเป็นหลักการที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนยาวต่อไป

พระภิกษุและฆราวาสได้นำหลักพระวินัยเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ไปเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิต การแก้ปัญหาและการป้องกันปัญหาต่างๆ ทั้งในเรื่องส่วนตัวและเรื่องส่วนรวม พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงวิธีการทางพระวินัยไว้หลายเรื่องที่ชาวพุทธจะใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและการป้องกันหรือแก้ไขปัญหามากมาย ในชีวิตหรือในสังคมส่วนรวม ซึ่งทุกวิธีการนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงใช้ในครั้งพุทธกาลแล้ว จนกระทั่งหลังการสังคายนาครั้งที่ 3 จึงได้มีการเรียบเรียงพระไตรปิฎก และได้มีการจัดหมวดพระวินัยขึ้นมาเพื่อบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระวินัยและคณะสงฆ์ได้นำมาเป็นแนวปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันนี้

เพื่อเป็นการนำหลักการในพระวินัยบัญญัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎกมาแสดงให้เห็นในเรื่องการนำหลักพระวินัยมาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามากมายของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จึงได้นำเสนอบทความนี้เพื่อกล่าวถึงวิธีการทางพระวินัยในการป้องกันและแก้ไขปัญหามากมายตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางเป็นหลักไว้เพื่อใช้ในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหามากมาย ของพระสงฆ์ มีประเด็นที่จะนำเสนอในบทความนี้ ได้แก่ ความหมายของพระวินัย คุณค่าและประโยชน์ของพระวินัย เกณฑ์การตัดสินพระธรรมวินัย หลักการตัดสินปัญหาทางพระวินัย วิธีการทางพระวินัยกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามากมายของพระภิกษุ ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ การลงนิคคหกรรม การทำสังฆกรรม มีรายละเอียดที่จะนำเสนอต่อไปนี้

2. ความหมายของพระวินัย

พระวินัยปิฎกเป็นคัมภีร์หมวดแรกในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงสิกขาบทหรือพระวินัยของพระภิกษุและภิกษุณี รวมทั้งระเบียบวินัย ข้อบังคับ ข้อวัตร กิริยา มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณีและสังฆกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นส่วนที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แต่แรกๆ ที่เรียกว่าพระปาฏิโมกข์และส่วนที่บัญญัติเพิ่มเติมทีหลังที่เรียกว่าอภิสมจาร เนื้อหาสาระในพระวินัยปิฎก ได้ถูกจัดออกเป็นประเภทคัมภีร์แยกออกเป็นเล่มและได้จัดลงในเล่มของพระไตรปิฎก เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา ซึ่งมีทั้งหมด 5 คัมภีร์ จัดเป็น 8 เล่ม แต่ละเล่มจะมีเนื้อหาสาระที่จัดไว้ตามประเภทที่เหมือนกัน

เมื่อพิจารณาความหมายของพระวินัยแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2541: 8-9) กล่าวถึงพระวินัยว่าพระศาสดาทรงตั้งอยู่ในที่เป็นพระธรรมราชาผู้ปกครอง และทรงตั้งอยู่ในที่เป็นสังฆบิดรผู้ดูแลภิกษุสงฆ์ จึงได้ทรงทำหน้าที่ทั้ง 2 ประการนั้น คือทรงตั้งพุทธบัญญัติเพื่อป้องกันความเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ด้วยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง อย่างเดียวกับพระเจ้าแผ่นดินทรงตราพระราชบัญญัติ อีกฝ่ายหนึ่งทรงตั้งขนบธรรมเนียมซึ่งเรียกว่า อภิสมจาร เพื่อชักนำความประพฤติของภิกษุสงฆ์ให้ดีงาม ดุจบิดาผู้เป็นใหญ่ในสกุลฝึกปรือบุตรของตนในขนบธรรมเนียมของสกุลฉะนั้น พระพุทธบัญญัติและอภิสมจารทั้ง 2 นี้ รวมเรียกว่า พระวินัย พระวินัยนี้เปรียบเหมือนด้ายร้อยดอกไม้ อันควบคุมดอกไม้ไม่ให้กระจัดกระจาย เพราะเหตุรักษาสงฆ์ให้ตั้งอยู่เป็นอันดี

พระวินัยถือว่าเป็นระเบียบแผนสำหรับนำมาฝึกฝนควบคุมความประพฤติของมนุษย์ ดังที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) (2563: 402) กล่าวไว้ว่า วินัย หมายถึง ระเบียบแบบแผนสำหรับฝึกฝนควบคุมความประพฤติของบุคคลให้ชีวิตที่ดีงามเจริญก้าวหน้าและควบคุมหมู่ชนให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อยดีงาม และหมายถึงประมวลถึงบัญญัติข้อกำหนดสำหรับควบคุมความประพฤติไม่ให้เสื่อมเสียและฝึกฝนให้ประพฤติดีงามเป็นคุณเกื้อกูลยิ่งขึ้น นอกจากนี้พระวินัยยังหมายถึง การก่อกำจัด การเลิกละ ช้อนนำไปให้วิเศษตามที่พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2561: 20-21) ได้กล่าวไว้ว่าพระวินัยแปลว่า การก่อกำจัด การเลิกละ ช้อนนำไปให้วิเศษ ช้อนนำไปให้แจ้ง ช้อนนำไปให้ต่าง

ดังนั้น วินัยจึงมีความหมายถึงคำสั่งสอนส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่เนื่องด้วยข้อบัญญัติสำหรับเป็นหลักปฏิบัติของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ทั้งที่เป็นข้อบัญญัติ เป็นข้อห้าม และข้อปฏิบัติที่ทรงวางไว้เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยดีงามในหมู่คณะและเป็นเครื่องมือสำหรับบริหารหมู่คณะในการอยู่ร่วมกัน

3. คุณค่าและประโยชน์ของพระวินัย

พระวินัยถือว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับพระภิกษุ และพระภิกษุณีสงฆ์ ที่ต้องนำมาประพฤติปฏิบัติ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมอบพระวินัยไว้เป็นตัวแทนของพระองค์ พระองค์ได้แสดงให้เห็นประโยชน์ของการบัญญัติพระวินัยไว้ตอนแรกเมื่อจะมีการบัญญัติพระวินัยไว้ 10 อย่าง คือ 1) เพื่อความดีงามของพระสงฆ์ 2) เพื่อความผาสุกของพระสงฆ์ 3) เพื่อขจัดคนหน้าด้าน 4) เพื่อความผาสุกของผู้ทรงศีล 5) เพื่อป้องกันความเลวร้ายที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน 6) เพื่อขจัดความเลวร้ายในอนาคต 7) เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่

เลื่อมใส 8) เพื่อให้ผู้เลื่อมใสแล้วเลื่อมใสยิ่งขึ้น 9) เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม และ 10) เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534 ก: 393)

จากวัตถุประสงค์ 10 อย่างนี้ แสดงให้เห็นว่าพระวินัยมีประโยชน์หลายด้านทั้งแก่พระสงฆ์โดยส่วนรวม ประโยชน์เฉพาะบุคคลหรือผู้ปฏิบัติเอง ประโยชน์คือความดำรงมั่นแห่งชีวิต ประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนและประโยชน์แก่พระศาสนา

พระวินัยถือว่ามีคุณค่าและประโยชน์อย่างยิ่งแก่พระศาสนาทั้งแก่บุคคลผู้ปฏิบัติตามและแก่ระบบการปกครองคณะสงฆ์ ดังที่พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2561: 10-11) กล่าวว่า พระวินัยนั้นถือว่ามีสำคัญอันดับต้นในการทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายขยายตัวได้อย่างรวดเร็วและมั่นคงดำรงอยู่ได้ ดังเช่นสังคมของสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีความแข็งแกร่งและยืนหยัดอยู่ได้อย่างอาจหาญ เป็นที่เกรงขามกันทั่วไป แม้จะอยู่ในท่ามกลางเจ้าลัทธิที่มีชื่อเสียงจำนวนมากก็ตาม ทั้งนี้เพราะอาศัยรากฐานสำคัญ คือ พระวินัย สังคมสงฆ์ในครั้งนั้นส่วนใหญ่เป็นสังคมแห่งพระอริยสงฆ์ซึ่งมีวัตรปฏิบัติที่งดงาม นำมาซึ่งความศรัทธาเลื่อมใสของประชุมชนทั่วไป ส่วนพระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตญาโณ) (2553: 5) ได้กล่าวถึงความสำคัญของพระวินัยไว้ว่า พระวินัยเป็นระเบียบแบบแผนสำหรับฝึกปรืออบรม ควบคุมความประพฤติของคนที่เป็นภิกษุณเฑาะว์ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิเป็นบุคคลหมู่คณะที่ดำรงมีความเจริญก้าวหน้า และเพื่อควบคุมองค์กร บุคคลที่อยู่ร่วมกันให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อย สวยงาม เป็นอุบายวิธีในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี สิกขมานา สามารถใช้เป็นหลักในการพัฒนาตนเองและเป็นเครื่องประดับหมู่คณะให้ถึงงามที่สำคัญ คือ พัฒนาพฤติกรรมของนักบวช ให้สามารถสำแดงให้เห็นสังฆคุณในส่วนที่เป็นอัตตคุณ 4 ประการ คือ “พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ปฏิบัติตรงแล้ว ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร”

นอกจากนี้พระวินัยยังมีประโยชน์ต่อบุคคลและองค์กรส่วนรวม ตามที่พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2561: 14) แสดงถึงประโยชน์ของพระวินัยไว้ว่า

1) เป็นประโยชน์ต่อผู้บวช คือ ทำให้ผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกอยู่ในองค์กรสงฆ์ที่เรียกว่าภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี สามารถดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐแล้วพัฒนาด้านให้บรรลุดุธรรมในระดับสูงขึ้นไปจากถึงพระนิพพานได้

2) เป็นประโยชน์ต่อองค์กรสงฆ์ คือ ทำให้องค์การสงฆ์มีความรักสามัคคีและเคารพนับถือกัน ปฏิบัติดีต่อกันด้วยจิตใจ ทำให้อยู่กันอย่างสันติจนสามารถปฏิบัติธรรมได้สะดวก

3) เป็นประโยชน์ต่อสังคมโลก คือ ทำให้สังคมโลกมีแบบอย่างที่ดีงามสำหรับประพฤติดตามหรือส่งลูกหลานให้เข้ามาบวชเพื่อจะได้อบรมบ่มเพาะมารยาทและธรรมเนียมต่างๆ สำหรับปฏิบัติตนให้เป็นคนเรียบร้อยงดงามตามอย่างพระสงฆ์และเสริมสร้างศรัทธาปสาทะให้เกิดแก่สังคมโลกที่ได้เห็นองค์กรสงฆ์ปฏิบัติเคร่งครัดในพระวินัยอันเป็นแรงจูงใจให้เข้ามาหาแล้วบูชากราบไหว้ในฐานะเป็นนือนาบุญอันประเสริฐแล้วฟังคำแนะนำสั่งสอนจากท่านและนำไปปฏิบัติตามจนได้รับความสุขสงบในชีวิต

4. เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา คือ พระวินัยในฐานะที่เป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนาย่อม นำพาให้เกิดความมั่นคงและความเป็นปึกแผ่นให้แก่พระพุทธศาสนาเอง ด้วยเมื่อองค์กรสงฆ์และสังคมโลกปฏิบัติตามหลักพระวินัยกันถ้วนหน้าแล้ว ย่อมทำให้พระพุทธศาสนาเข้มแข็งเติบโตใหญ่และแพร่หลายขยายตัว

เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังที่ท่านกล่าวว่า “พระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยดำรงอยู่ พระพุทธศาสนาก็ดำรงอยู่”

การปฏิบัติตามพระวินัยย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ผู้ปฏิบัติโดยเฉพาะแก่พระภิกษุเองดังที่พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2561: 12) กล่าวไว้ว่า พระวินัยเมื่อพระภิกษุรักษาดีแล้วด้วยความมั่นใจไม่ล่วงละเมิดไม่ว่าด้วยข้ออ้างใดๆ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นพระจริง พระแท้ พระผู้บริสุทธิ์ เป็นบุญเขตเป็นนื่อนาบุญอันยอดเยี่ยมของชาวโลก ย่อมได้รับอานิสงส์อันสำคัญ 3 ประการ คือ 1) ไม่วิปถิหาร คือ ความเดือนร้อนใจ มีความสบายใจ ไม่ต้องวิตกกังวลเรื่องศีลาจารวัตร เรื่องการประพฤติปฏิบัติของตน 2) ได้รับความชื่นชมชื่น เพราะรู้สึกรู้ว่าตนประพฤติดีงามแล้ว ไม่ต้องถูกกลโทษหรือถูกตำหนิจากผู้ใด และ 3) ได้รับความยกย่องสรรเสริญ สามารถเข้าสมาคมกับผู้ทรงศีลได้อย่างกล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน

สำหรับบุคคลทั่วไป เมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนพระวินัยแล้ว หากสามารถนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างสม่ำเสมอ จะได้รับผลของการปฏิบัติอันเป็นส่วนประโยชน์ตนตามนัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ โดยเทียบเคียงกับอานิสงส์ของคณิศรดังที่ปรากฏในศีลสูตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534 จ: 245) ว่า 1) มีทรัพย์สิ้นเพิ่มพูน 2) มีชื่อเสียง เป็นที่ยอมรับในสังคม 3) มีความองอาจ กล้าแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม 4) ไม่หลงลืมสติในเวลตาย 5) เมื่อตายแล้วเข้าสู่สุคติภูมิ

ดังนั้น พระวินัยจึงมีคุณค่าและประโยชน์มากมายทั้งแก่ตนเอง แก่องค์กร และแก่คณะสงฆ์ เมื่อผู้ใดได้ศึกษาเล่าเรียนและนำมาปฏิบัติแล้วจะได้รับอานิสงส์ที่จะนำตนไปสู่ความเจริญและความสำเร็จในการประกอบกิจทั้งปวง พระวินัยจะเป็นรากฐานทำให้พระพุทธศาสนามั่นคง เมื่อมีพระวินัยจึงมีพระพุทธศาสนาดังกล่าว

4. เกณฑ์การตัดสินพระธรรมวินัย

พระวินัยเป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ให้พระภิกษุได้ประพฤติปฏิบัติตาม เมื่อมีความสงสัยในหลักปฏิบัติ จึงต้องมีหลักการในการตรวจสอบและพิจารณาว่าข้อปฏิบัตินั้นถูกหรือผิด พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงลักษณะหรือเกณฑ์ในการตัดสินพระธรรมวินัยว่าถูกหรือผิดไว้แก่พระนางมหาปาชาบดีโคตรมี ซึ่งต้องการจะทราบว่าคุณครูจะรู้ได้อย่างไรว่าอะไรเป็นธรรมเป็นวินัย เป็นคำสอนของพระศาสดา ซึ่งมีใจความตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 9 พระวินยปิฎก เล่มที่ 7 จุลวรรค ภาค 2 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534 ค: 451) ว่าลักษณะการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม เป็นวินัยมี 8 อย่าง และที่เป็นธรรม เป็นวินัยมี 8 อย่าง ดังนี้

“การปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมเป็นวินัย คือ ถ้าธรรม (การปฏิบัติ) เหล่าใด 1) เป็นไปเพื่อความกำหนด 2) เป็นไปเพื่อความประกอบทุกข์ (คือทำให้ลำบาก) 3) เป็นไปเพื่อสะสมกองกิเลส 4) เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่ (คือไม่เป็นการมักน้อย) 5) เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ 6) เป็นไปเพื่อความคลุกคลี 7) เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน 8) เป็นไปเพื่อความเลี้ยวยาก ฟังรู้ว่าจะธรรมเหล่านั้น ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่ สัตถุศาสน์ (กล่าวคือคำสอนของพระศาสดา) แต่ถ้านำการปฏิบัติเป็นไปตรงกันข้าม จึงจะเป็นธรรมเป็นวินัยเป็นสัตถุศาสน์ คือ 1) เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด 2) เป็นไปเพื่อความไม่ประกอบทุกข์ 3) เป็นไปเพื่อไม่สะสมกองกิเลส 4) เป็นไปเพื่อความอยากน้อย 5) เป็นไปเพื่อความสันโดษ 6) เป็นไปเพื่อความไม่คลุกคลี 7) เป็นไปเพื่อความพากเพียร 8) เป็นไปเพื่อความเลี้ยวง่ายลักษณะ 8 อย่างนี้พึงทราบว่าเป็นธรรมเป็นวินัย เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา”

เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นในเรื่องนี้ พระเทพติลก (ระแบบ จิตญาโณ) (2548: 113-115) ได้อธิบายหลักการทั้ง 8 อย่างนี้ไว้ในหนังสือนิเทศธรรมไว้ว่า

1. ความคลายกำหนด คือ เมื่อปฏิบัติไปแล้ว ความกำหนด ความยึดติดในสิ่งที่เป็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ได้จางไปคลายไปจากจิตใจโดยลำดับ แม้จะมีความกำหนดอยู่แต่ไม่ถึงกับล่งละเมิด คือธรรมเพราะความกำหนดเป็นเหตุ

2. ความปราศจากทุกข์ คือ เมื่อปฏิบัติธรรมข้อใดก็ตาม ความทุกข์ทั้งทางกายและทางใจที่เกิดขึ้นแล้ว บรรเทาเบาบางลง ที่ยังไม่เกิดสามารถป้องกันไม่ให้เกิดขึ้น จนสามารถสัมผัสความสุขในระดับต่างๆ โดยลำดับ จนถึงบรมสุขคือมรรคผลนิพพานเป็นที่สุด

3. ความไม่สะสมกองกิเลส ผลจากการปฏิบัติธรรมะนั้น ความโลภ โกรธ หลง ที่มีอยู่ต้องลดลง ที่ยังไม่เกิดสามารถป้องกันไม่ให้เกิดได้บ้าง ไม่ได้บ้าง แต่หากลดความรุนแรงของกิเลสลงไปได้โดยลำดับ มีธรรม คือ ความเสียสละ ความเมตตา ปัญญาเป็นเพิ่มขึ้น

4. มีความอยากน้อย ความอยากอันเป็นอาการของตัณหา คือ สภาพจิตที่ดิ้นรน ทะเยอทะยานอยาก ในอารมณ์ทั้งหลาย ต้องมีการลด ละ บรรเทา ลง การทำอะไรด้วยอำนาจของตัณหาน้อยลง จนมีความเป็นอิสระจากตัณหาในที่สุด

5. ความสันโดษ เป็นผลจากการลดกิเลส การสามารถควบคุมกิเลสได้ แทนที่จะให้กิเลสเป็นนาย แต่สามารถเป็นนายบังคับใช้กิเลสได้อย่างน้อยบางขณะ บางกรณี ที่ช่วยให้สามารถมีความยินดีตามมีตามได้ ฯลฯ

6. เพื่อความสงัดจากหมู่ การคลุกคลีด้วยหมู่คณะในทางที่จะเพิ่มกิเลส สร้างปัญหา พร่าผลาญเวลา ชีวิตของตนไปโดยไม่ได้ประโยชน์ หรือไม่คุ้มค่าของกาลเวลา เป็นการกระทำที่พระพุทธศาสนาไม่สรรเสริญ แต่การประชุมกันอย่างเป็นกิจจะลักษณะ ในส่วนที่เกี่ยวกับกิจที่ควรทำทั้งหลาย จัดเป็นกิจที่ควรทำ ฯลฯ

7. มีความเพียรพยายาม ผลที่พึงประสงค์ในทางพระพุทธศาสนานั้น ล้วนต้องอาศัยความเพียรพยายามเป็นหลัก นั่นคือความเพียรพยายามในการป้องกันความชั่ว ขจัดความชั่ว เพิ่มพูนความดี และรักษาความดีที่ตนมีอยู่แล้วให้ให้เสื่อมไป โดยมีการทำลายความชั่วให้หมดสิ้น มีความสมบูรณ์พร้อมด้วยความดีเป็นที่สุด

8. ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย คือต้องเป็นคนอยู่ง่าย เลี้ยงง่าย บำรุงง่าย สามารถให้ชีวิตดำรงอยู่และดำเนินไปความเรียบง่าย อย่างทรงสอนให้รับประทานอาหารด้วยความสำนึกว่า “รับประทานเพื่อให้อัตภาพเป็นไปได้”

คำสอนที่มีลักษณะทั้ง 8 ประการนี้ พึงรู้ว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระศาสดาหรือเป็นหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าการปฏิบัติตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้น กิเลสต้องลดลง กุศลธรรมคือความดีต้องเพิ่มพูนขึ้นตามลำดับ เหมือนจุดไฟขึ้นมานอกจากความสว่างจะเกิดขึ้นแล้ว ความมืดต้องถูกขจัดไปด้วย จึงได้ชื่อว่าเป็นการจุดไฟ

จากข้อความที่แสดงมานี้ แสดงให้เห็นว่าการจะตัดสินใจหลักสอนในพระไตรปิฎกเรื่องใดเป็นธรรม เป็นวินัยให้เทียบเคียงกับหลักการที่แสดงมานี้ ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัตินำพระวินัยไปแก้ไขปัญหาก็ถูกต้องและแก้ไขปัญหาในการโต้แย้งที่จะเกิดขึ้นได้ และหากจะมีปัญหาว่าอะไรเป็นธรรมเป็นวินัยเป็นสัตตสุตาคือคำสอนของพระศาสดา ก็ตัดสินโดยยึดหลัก 8 ประการดังกล่าวนี้

5. หลักการป้องกันปัญหาและการแก้ไขปัญหาทางพระวินัย

เมื่อมีเกณฑ์ในการตัดสินพระธรรมวินัยดังที่กล่าวมาแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงวางมาตรการในการป้องกันปัญหาและการแก้ไขปัญหาไว้ในรูปแบบของพระวินัย ซึ่งพระองค์มีหลักการและวิธีการในการแก้ไขปัญหามากมาย อย่างเป็นกระบวนการ ในที่นี้จะกล่าวถึงหลักการบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบท 227 ข้อสำหรับพระภิกษุ ซึ่งถือว่าเป็นหลักการในการป้องกันปัญหาทางพระวินัย ซึ่งก่อนที่จะสิกขาบทแต่ละข้อจะเกิดขึ้นและกลายเป็นพระวินัยของสงฆ์นั้น ได้ผ่านการกลั่นกรองและการพิจารณาเป็นขั้นตอนจากพระองค์ตามลำดับด้วยอาศัยวัตถุประสงค์ 10 อย่างในการบัญญัติพระวินัยและเหตุผลเฉพาะแต่ละข้อ

หลักการในการบัญญัติพระวินัยนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติพระวินัยตามลำพังของพระองค์ แต่พระองค์ทรงมีขั้นตอนปฏิบัติร่วมกับบุคคลอื่น ตั้งแต่เมื่อเกิดเรื่องวิวาทขึ้นภายในคณะสงฆ์ พระองค์จะตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามพระภิกษุผู้ก่อเหตุให้ถูกรับ แล้วทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น และตรัสอาณัติแห่งความสำรวมระวัง แล้วจึงทรงตั้งพระบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป พร้อมกับทรงกำหนดโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิดที่เรียกว่าอาบัติไว้ ซึ่งในการการบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อนั้น พระพุทธเจ้าทรงอาศัยหลักการ ต่อไปนี้

1) มิได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า เพื่อป้องกันมิให้ภิกษุล่วงละเมิดเหมือนการบัญญัติกฎหมาย ซึ่งตราเป็นข้อบัญญัติไว้ล่วงหน้า โดยยังไม่มีผู้ล่วงละเมิดก่อนเป็นหลัก

2) เมื่อมีเหตุการณ์ที่ภิกษุไปทำสิ่งที่ชาวบ้านไม่ชอบ ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม ไม่ควร หรือทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนเกิดขึ้น ชาวบ้านไปฟ้องร้องพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงประชุมสงฆ์ เพื่อรับทราบข้อมูลรายละเอียดของเรื่อง

3) ทรงไต่สวนไล่เลียงพระที่ทำเช่นนั้น เมื่อทรงเห็นว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมไม่ควรจริง ทรงแสดงโทษแห่งการกระทำ และทรงแสดงประโยชน์ของการสำรวมระวังไม่กระทำเช่นนั้นต่อไป

4) ทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามในเรื่องนั้นไว้ เรียกว่าบัญญัติพระวินัยและมีบทลงโทษหนักบ้างเบาบ้าง ซึ่งเรียกว่าอาบัติ

5) เมื่อทรงบัญญัติไว้แล้ว ต่อมาเป็นข้อปฏิบัติที่ตึงเกินไป ปฏิบัติได้ยาก หรือหย่อนเกินไป ทำให้ล่วงละเมิดโดยง่าย ก็ทรงบัญญัติข้อความเพิ่มเติม แต่มิได้ยกเลิกบทบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), 2561: 19-20)

วินัยของพระภิกษุ 227 ข้อ ถือว่าเป็นระเบียบข้อบังคับและแนวปฏิบัติของพระภิกษุที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาเป็นเช่นเดียวกับกฎหมายของทางโลก เมื่อพระภิกษุล่วงละเมิดแล้วจะต้องโทษและการติเตียนต่างๆ การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าจึงเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นและการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วด้วยจากหลักการในการบัญญัติพระวินัยนั้น ถือว่าเป็นมาตรการในการป้องกันปัญหาในทางพระวินัย เพราะสิกขาบทแต่ละข้อถือว่าเป็นกฎหมายทางพระวินัยของพระภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นประโยชน์ในการบัญญัติพระวินัยและโทษของการกระทำผิดพระวินัย และได้ทรงแสดงเหตุผลและความจำเป็นในบัญญัติพระวินัยผ่านความเห็นชอบของคณะสงฆ์จึงได้บัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อไว้ หลักการบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อ จึงเป็นหลักป้องกันปัญหาอันดับแรกทางพระวินัยที่จะก่อให้เกิดการปัญหาอื่นตามมาในภายหลังได้และเมื่อพระภิกษุปฏิบัติ

ผิดในเรื่องใดก็ให้ตรวจสอบว่าผิดพระวินัยข้อใด แล้วให้พระภิกษุรูปนั้นสารภาพความผิดต่อหน้าสงฆ์ เพื่อย้ำเตือนให้ระวังสังวรไม่ให้กระทำผิดเช่นนั้นอีก

6. วิธีการทางพระวินัยกับการแก้ไขปัญหของพระภิกษุ

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้เป็นกฎระเบียบเป็นมาตรการให้พระภิกษุได้ประพฤติปฏิบัติตามแล้ว พระองค์ได้ทรงวางมาตรการต่างๆ ไว้อีกเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติของสงฆ์ในการอยู่ร่วมกัน อันจะเป็นการแก้ไขปัญหาและการตัดสินปัญหาของพระภิกษุที่เกิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการทางพระวินัย ซึ่งคณะสงฆ์ได้นำมาใช้ในการปฏิบัติและการปกครองกันมาถึงปัจจุบัน ซึ่งในบทความนี้จะกล่าวถึง 3 วิธีการซึ่งได้แก่

1) การแก้ไขปัญหด้วยการอธิกรณ์สมณะ

อธิกรณ์ คือเรื่องที่เกิดขึ้นและเป็นปัญหาของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่เป็นปัญหาและเป็นข้อขัดแย้งในทางการปฏิบัติตามพระวินัย ซึ่งเกิดจากความคิด การพูด และการกระทำที่แตกต่างกันของผู้ปฏิบัติ อธิกรณ์เป็นเรื่องจำเป็นที่ถือว่าเป็นฐานะที่สงฆ์ต้องทำร่วมกันเป็นหมู่คณะตามแนวพระวินัย ซึ่งในทางพระวินัยนั้น อธิกรณ์มี 4 ประเภท คือ 1) วิวาทาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย 2) อนุวาทาธิกรณ์ การโจทหรือกล่าวหากันด้วยอาบัติ 3) อาปัตตาธิกรณ์ การต้องอาบัติ การปรับอาบัติและการแก้ตัวให้พ้นอาบัติ 4) กิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น ให้อุปสมบท ให้ฝากฐิน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2563: 532)

ส่วนอธิกรณ์ (พ.ท. ประสาร ทองภักดี, 2540: 54) ถือว่าเป็นคดีระหว่างพระภิกษุสงฆ์ที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากความขัดแย้งทางความคิดเห็นเกี่ยวกับความผิดของพระธรรมวินัยบ้าง จากการฟ้องร้องกันระหว่างภิกษุว่าละเมิดพระธรรมวินัยบ้าง ทั้งนี้ไม่เกี่ยวกับคดีความผิดต่อกฎหมายซึ่งต้องดำเนินการไปตามขบวนการยุติธรรมของกฎหมายบ้านเมือง

การเกิดอธิกรณ์นั้นมามีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลที่พระภิกษุวิวาทกันแล้วไม่ยอมความกัน จนเกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกขึ้น พระพุทธเจ้าอาศัยเหตุการณ์นี้จึงได้บัญญัติอธิกรณ์ไว้ อธิกรณ์ถือว่าเป็นคดีความทางพระพุทธศาสนา จึงต้องมีวิธีการแก้ไข ในทางพระวินัยมีหลักธรรมหรือหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้สำหรับแก้ปัญหอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแต่ละข้อไว้ที่เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ คือ ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์หรือวิธีดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณ์ 7 ประการ ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2541: 214-216) ได้ทรงแสดงไว้ในหนังสือวินัยมุข เล่ม 1 ได้แก่ 1. สัมมุขาวินัย แปลว่าระเบียบอันทำในที่พร้อมหน้า ได้แก่ กิริยาระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ ในที่พร้อมหน้าบุคคล ในที่พร้อมหน้าวัตถุ ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย พร้อมหน้าสงฆ์ คือ ภิกษุเข้าประชุมครอบงำกำหนดเป็นสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล คือบุคคลผู้เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมกัน พร้อมหน้าวัตถุ ได้แก่ ยกเรื่องที่เกิดขึ้นวินิจฉัย พร้อมหน้าธรรมวินัยนั้น ได้แก่วินิจฉัยถูกโดยธรรม ถูกโดยวินัย 2) สติวินัย ระเบียบยกเอาสติเป็นหลัก ได้แก่กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติเต็มเพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ที่มีผู้โจทหาท่านด้วยสัลลิวัตติ 3) อมฺพหวินัย แปลว่าระเบียบที่ให้แกภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว ได้แก่กิริยาสงฆ์สวดประกาศให้สมมติแกภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้วเพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ที่มี

ผู้โจทเธอด้วยความละเมิดที่เธอทำในเวลาเป็นบ้า 4) ปฏินญาकरणะ แปลว่า ทำตามรับ ได้แก่ ปรับอาบัติตาม ปฏินญาของจำเลยผู้รับเป็นสัตย์ 5) เญยยสิกา แปลว่า ตัดสินเอาตามคำของคนมากเป็นประมาณ วิธีนี้ สำหรับใช้ในเมื่อความเห็นของคนทั้งหลายเป็นอันมากแตกต่างกัน ให้ฟังเอาข้างมาก 6) ตัสสาปาปิยสิกา แปลว่า กิริยาที่ลงโทษแก่ผู้ผิด ได้แก่ กิริยาที่ตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด แม้ไม่รับเป็นสัตย์ 7) ตินวัตถการกวินัย แปลว่า ระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า ได้แก่ กิริยาที่ให้ประนีประนอมกันทั้ง 2 ฝ่าย ไม่ต้องชำระสาหาความเดิม

อธิกรณสมณะทั้ง 7 นี้ เป็นมาตรการที่สงฆ์ใช้ระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น จากการกระทำผิดที่เกิดจากการทะเลาะกัน การโจทกัน การปรับอาบัติแก่กัน และการทำกิจที่ทำโดยสงฆ์ โดยสัมมุขวินัย ใช้ระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง สติวินัย อุมพหวินัย และตัสสาปาปิยสิกา ทั้ง 3 วิธีนี้ ใช้ระงับ เฉพาะอนุวาทาธิกรณ์ ส่วนปฏินญาตकरणะ และตินวัตถการกะ เป็นเครื่องระงับอาปัตตาธิกรณ์ และเญยยสิกา เป็นเครื่องระงับเฉพาะวิวาทาธิกรณ์ วิธีการระงับอธิกรณ์ตามหลักการทั้ง 7 นี้ ถือว่าเป็นงานของสงฆ์ที่ต้อง นำมาประชุมกันพิจารณาตีความตัดสิน ซึ่งต้องประกาศให้สงฆ์รับทราบโดยทั่วกัน

ดังนั้น ในพระวินัยมตรากการทั้ง 7 ข้อนี้ จึงเป็นวิธีการที่สงฆ์จะนำไปแก้ไขปัญหาหรือตัดสินปัญหา ต่างๆ ที่เกิดเป็นอธิกรณ์ขึ้น ซึ่งได้ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน

2) การแก้ไขปัญหาด้วยการลงนคคกรรม

การลงนคคกรรม คือ การใช้มาตรการทางพระวินัยเพื่อลงโทษแก่พระภิกษุ หรือคฤหัสถ์ที่ทำผิดแต่ไม่ ยอมรับผิด นคคกรรมเป็นกิจอย่างหนึ่งที่สงฆ์นำมาใช้ในการปกครองหมู่คณะด้วยกัน ซึ่งในการปกครองหมู่นั้น ที่จะทำให้เกิดความเรียบร้อยต้องมืองค์ประกอบ 2 อย่าง คือ มินคคหะ คือ การชมและมีปคคหะ คือ การยกย่อง นคคกรรมถือว่าเป็นวิธีการทางพระวินัยที่สงฆ์ได้นำมาใช้ในการตัดสินปัญหาที่เกิดขึ้นของพระภิกษุ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) (2563: 182) ให้ความหมายไว้ว่า นคคกรรม หมายถึง การลงโทษตาม พระธรรมวินัย หรือ สังฆกรรมประเภทลงโทษผู้ทำความผิด ทั้งนี้แสวง อุดมศรี (2558: 182) กล่าวไว้ว่า นคคกรรม คือ มาตรการทางพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับข่ม กำราบ หรือลงโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติผิดแล้วไม่ยอมรับผิด หรือไม่ยอมประพฤติกลับตนใหม่ หากปล่อยไว้ก็จะ กลายเป็นความหมักหมมเรื้อรังที่จะนำความเดือดร้อนเสื่อมเสียมาสู่คณะสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่มีที่สิ้นสุด

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2537: 184) ได้ทรงอธิบายเรื่องนคคกรรมไว้ ในวินัยมุข เล่ม 3 ว่า “นคคหะ คือ การชม เป็นกิจอย่างหนึ่งของผู้ปกครองหมู่ เป็นคู่กับปคคหะ คือ การยกย่อง ขาด 2 อย่างนี้แล้ว การปกครองย่อมเป็นไปไม่ได้ แม้ในหมู่สงฆ์ก็เป็นกิจอันจะพึงหวังเหมือนกัน ท่านกล่าวว่า เป็นผลที่มุ่งหมายแห่งการบัญญัติสิกขาบทด้วย ได้ในบทว่า “ทุมมกฺกุนิ ปุคฺคลานิ นคคหาย เปสฺสวานิ ภิกฺขุณิ ฆาสุวิหาราย” แปลว่า เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก เพื่อผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก” เมื่อมีภิกษุก็ดี คฤหัสถ์ก็ดี ประพฤติมิชอบ ควรแก่นคคหะ พระศาสดาประทานพระพุทธาอนุญาตให้สงฆ์ทำนคคหะแก่ผู้นั้น”

นคคกรรม จึงถือว่าเป็นมาตรการการลงโทษทางพระวินัยที่ใช้กับพระสงฆ์และคฤหัสถ์ผู้ละเมิดพระวินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และเป็นกิจอย่างหนึ่งที่สงฆ์นำมาใช้ในการปกครองหมู่คณะด้วยกัน ในหนังสือวินัยมุข เล่ม 3 ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้แสดงถึงนคคกรรมสำหรับลงโทษแก่ พระภิกษุผู้กระทำความผิดตามลักษณะโทษ มี 6 วิธี ได้แก่ 1) ตัชชนียกรรม การลงโทษด้วยการชู้ 2) นิยสกรรม

การลงโทษด้วยการให้กลับไปถือนิสัยใหม่ (การถอดยศ ลดบรรพชา) 3) ปัพพาชนียกรรม การลงโทษด้วยการขับไล่
4) ปฏิสนธิกรรม การลงโทษด้วยการให้กลับสำนึกได้ 5) อุกเขปนียกรรม การลงโทษด้วยการยกออกจากหมู่
6) ตัสสปาปิยสิการกรรม การลงโทษตามความผิดหรือการเพิ่มโทษ

การลงโทษทั้ง 6 วิธีนี้ สงฆ์ใช้ลงโทษเฉพาะพระภิกษุที่ละเมิดอาบัติเบา ไม่สามารถสามารถลงโทษแก่ผู้ละเมิดอาบัติหนัก เพราะถือว่าได้รับโทษอยู่แล้ว เช่น ถ้าต้องอาบัติปาราชิก ก็ต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที หรือถ้าต้องอาบัติสังฆาทิเสส ต้องอยู่กรรมตามพระวินัย

การลงนิคคกรรมหรือลงโทษทั้ง 6 วิธีนี้ จะเกิดขึ้นเมื่อพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งประพฤตินั้นไม่เหมาะสมในการลงนิคคกรรมแก่พระภิกษุแต่ละประเภทนั้น ให้พิจารณาไปที่ความผิดของพระภิกษุว่าได้ประพฤติดังไร จึงจะลงโทษหรือนิคคกรรมประเภทนั้นได้ เมื่อสรุปแล้วสงฆ์จะลงโทษแก่พระภิกษุผู้ประพฤติดังไร นิคคกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะประพฤติดังไรในเรื่องเหล่านี้ 1) ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์สงฆ์ 2) ไร้เวลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้ 3) อยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ไม่สมควร 4) มีศีลวิบัติในอธิศีล 5) มีอาจารย์วิบัติในอัชฌายาจารย์ 6) มีทฎฐิวิบัติให้อติทฎฐิ 7) กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ (แสง อุดมศรี, 2558: 183-188)

เมื่อภิกษุถูกลงนิคคกรรมแล้ว ต้องประพฤติดังนี้หรือห้ามการมีส่วนร่วมกับการกิจของสงฆ์ เช่น ห้ามเป็นอุปชฌาย์ให้บรรพชาและอุปสมบทแก่กุลบุตร ห้ามไม่ให้ต้องอาบัติหรือทำความผิดซ้ำเดิม หรือทำความผิดที่ร้ายแรงกว่า ห้ามตำหนิกรรมหรือสงฆ์ผู้ทำกรรมนั้นแก่ตน ห้ามอยู่ในที่มุงที่บังอันเดียวกับภิกษุอื่น ถ้านั่งอยู่ในที่มุงที่บังเห็นภิกษุอื่นเดินเข้ามาพึงลุกออกไปเสีย เป็นต้น ภิกษุผู้ถูกลงนิคคกรรมแล้ว จะต้องต้องได้รับโทษและไม่ประพฤติเสียหายเช่นเดิมอีก (คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงธรรม, 2547: 550)

เมื่อมีการลงนิคคกรรมแล้ว จะต้องมีการระงับนิคคกรรมตามมา ซึ่งในพระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตวิธีการระงับนิคคกรรมแก่พระภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมไว้ มีขั้นตอนและลักษณะที่พระภิกษุต้องปฏิบัติ ดังนี้

1. เมื่อภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมแต่ละประเภทแล้วกลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ พึงเข้าไปหาสงฆ์ กราบพระภิกษุผู้มีพรรษาแก่สูงสุด กล่าวคำขอระงับนิคคกรรม 3 ครั้ง

2. จากนั้นพระภิกษุผู้ฉลาดจะสวดประกาศให้สงฆ์ทราบโดยทั่วกันด้วยวิธีอุตตัจจุตถกรรมวาจาเพื่อระงับนิคคกรรม

การระงับนิคคกรรมนั้น ก็คือการสารภาพว่าจะปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น ไม่ประพฤติเสื่อมเสียอีก โดยให้คณะสงฆ์ ส่วนรวมรับทราบและเห็นด้วย

ตามที่แสดงมานี้ จะเห็นได้ว่านิคคกรรมถือว่าเป็นวิธีการทางพระวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ เพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรการในการแก้ไขปัญหาหรือตัดสินปัญหาที่เกิดจากความประพฤติผิดนอกพระธรรมวินัย แล้วนำมาสู่การแก้ปัญหาของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เรื่องนิคคกรรมยังถือว่าเป็นกฎหมายที่พระสงฆ์ใช้ปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคม องค์การปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ ได้ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการลงนิคคกรรมไว้ในการบริหารงานคณะสงฆ์ด้วย

3) การแก้ไขปัญหาด้วยการทำสังฆกรรม

การทำสังฆกรรมของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นมาตรการที่คณะสงฆ์ได้นำมาแก้ไขปัญหาอีกประการหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และได้ถือปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยความหมายแล้วสังฆกรรม หมายถึง งานของสงฆ์ กรรมที่สงฆ์พึงทำ หรือกิจที่พึงทำโดยที่ประชุม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) (2563: 456) และหมายถึงกรรมอันสงฆ์พึงทำ ซึ่งหมายถึงกิจกรรมทางพระวินัยที่ภิกษุจำนวน 4 รูปขึ้นไป ซึ่งถือว่าเป็นสงฆ์จะพึงร่วมกันทำเป็นสังฆสามัคคี ในการทำสงฆ์จะต้องพร้อมเพรียงกันทำในเขตสีมาที่เรียกว่าอุโบสถหรือโบสถ์ ต้องนั่งให้ได้หัตถบาสนอยู่ในที่ประชุมตลอดเวลา เวลาลงมติก็ต้องเป็นเอกฉันท์โดยใช้วิธีเจียบหรือรับว่า สาธุ และเป็นไปโดยต้องเป็นธรรม ไม่มีอคติเช่นนี้จึงจะเป็นสังฆกรรมแท้

สังฆกรรม จึงเป็นกรรมที่สงฆ์จะพึงทำหรือกิจที่จะต้องทำเป็นการสงฆ์ คือ สงฆ์จะต้องรับรู้ในกรรมนั้นๆ สังฆกรรมเป็นงานหรือกิจกรรมทางพระวินัยที่สงฆ์คือภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ต้องประชุมกันทำให้สำเร็จ โดยความพร้อมเพรียง สังฆกรรมทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุได้ดำเนินการมานั้น มีมูลเหตุเกิดมาจากกรณี 2 อย่าง คือ 1) จำนวนของพระภิกษุที่เพิ่มมากขึ้น 2) พระพุทธเจ้าทรงมีประสงค์จะให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการปกครองบริหารกันเอง ทั้งนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2537: 2-3) ทรงอธิบายมูลแห่งการเกิดสังฆกรรมไว้ในหนังสือวินัยมุข เล่ม 1 สรุปใจว่า “ในยุคแรกของการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า เมื่อมีผู้เกิดศรัทธาเลื่อมใสพระองค์ ประสงค์จะขอบวชในพระศาสนา พระองค์ได้ทรงให้การอุปสมบทด้วยพระองค์เอง แล้วพระองค์ทรงส่งให้แยกกันไปประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆ ครั้นมีผู้เลื่อมใสสมัครจะบวช พระองค์ทรงเห็นความลำบากของผู้พามาและคนผู้ตามมานั้น จึงทรงพระอนุญาตให้สาวกรับเข้าหมู่ไปเอง คือ ให้พระสงฆ์เป็นผู้บวชให้แทนพระองค์เองด้วยการถึงสรณะ 3 เรียกว่า ติสรณคมนุปสัมปทา ในยุคต้นแห่งการตรัสรู้ การรับเข้าหมู่หรือรับบวชให้ภิกษุ พระศาสดาทรงทำเองบ้าง สาวกทำบ้าง ในการภายหลังเมื่อพระศาสนาเจริญแพร่หลายขึ้นโดยลำดับมีคนนับถือมาก พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงประดิษฐานให้เป็นหลักมั่นคง และทรงมุ่งประโยชน์ของมหาชน จึงได้ทรงอนุญาตมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารคณะ สงฆ์นั้นไม่ใช่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง หรือแต่ละรูป แต่หมายถึง ภิกษุหลายๆ รูป ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปเข้าประชุมกันเป็นหมู่เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เหมือนประชุมแห่งพวกสมาชิกของสมาคมนั้นๆ ซึ่งมีอำนาจให้สำเร็จกิจธุระของเขานี้เรียกว่า สงฆ์ สงฆ์นั้นย่อมมีองค์เป็นกำหนดสำหรับกิจนั้นๆ”

ที่กล่าวมานี้เป็นมูลเหตุของการเกิดสังฆกรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดมาจากพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าที่ทรงกระจายอำนาจให้พระสงฆ์ได้ปกครองกันแทนพระองค์ด้วยการใช้มติส่วนใหญ่ในการตัดสินใจในการดำเนินกิจที่จะเกิดขึ้น ซึ่งการปฏิบัติอย่างนี้ถือว่าเป็นหลักการที่จะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในการปกครองคนส่วนมาก

ในพระวินัยปิฎกได้มีการจำแนกสังฆกรรมออกเป็น 4 ประเภท (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2537: 1-4) เรียกโดยชื่อ คือ 1) อปโลกนกรรม 2) ญัตติกรรม 3) ญัตติทุติยกรรม และ 4) ญัตติจตุตถกรรม แต่ละประเภทมีรายละเอียดดังนี้

1. อปโลกนกรรม คือ กรรมอันทำด้วยการบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ ไม่ต้องตั้งญัตติ คือ คำเผด็จไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือ ประกาศความปรึกษาและความตกลงของสงฆ์ อปโลกนกรรม นี้ เป็นกรรมอันทำได้

ง่าย ๆ คือ ประชุมสงฆ์พอรบองค์ คือ จำนวน 4 รูปขึ้นไป ไม่ต้องทำในสีมา หรือจะทำในสีมาก็ได้ ไม่ต้องนำฉันทะ ไม่ต้องเข้าหัตถบาล

2. ญัตติกรรม คือ กรรมอันทำด้วยตั้งญัตติ (คือคำเผด็จ) ไม่ต้องสวดอนุสาวนา (คือประกาศความปรึกษาและความตกลงของสงฆ์) ญัตติกรรม เป็นกรรมที่ทำด้วยประกาศให้รู้ โดยตั้งญัตติ คือ ประกาศให้สงฆ์ทราบว่าจะต่อไปนี้จะทำอะไร เรื่องอะไร แต่ไม่ต้องสวดอนุสาวนา ไม่ต้องทำในสีมาก็ได้ ไม่ต้องนำฉันทะ ไม่ต้องเข้าหัตถบาล

3. ญัตติหุติกรรม คือ กรรมอันทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนึ่งเดียว แปลว่ากรรมมีวาจาครบ 2 รวมทั้งญัตติ ญัตติหุติกรรมเป็นกรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนึ่งเดียวและต้องทำให้สีมาเท่านั้น เพราะเป็นเรื่องใหญ่ ถ้าทำนอกสีมาจัดเป็นกรรมวิบัติ

4. ญัตติจตุตถกรรม คือ กรรมอันทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา 3 หน แปลว่ากรรมมีวาจาครบ 4 รวมทั้งญัตติ ญัตติจตุตถกรรม เป็นกรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา 3 หน และต้องทำในสีมาเท่านั้น เพราะเป็นเรื่องใหญ่ถึงต้องสวด ถ้าทำนอกสีมาจัดเป็นกรรมวิบัติใช้ไม่ได้

การทำสังฆกรรมของสงฆ์ ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่พระภิกษุผู้ดำรงตนอยู่ในพระธรรมวินัยและแก่สงฆ์ส่วนรวม ประโยชน์ของสังฆกรรม จะเป็นแนวทางให้คณะสงฆ์ได้ใช้เป็นวิธีการในการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะสงฆ์ เป็นการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักประชาธิปไตย เป็นการรักษานบธรรมนียมประเพณีของคณะสงฆ์ไว้ให้เป็นรูปแบบของสงฆ์โดยเฉพาะ เพราะการทำสังฆกรรมต่างๆ นั้นก่อให้เกิดขนบธรรมนียมของคณะสงฆ์ที่ได้ปฏิบัติกันมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการรักษาพระธรรมวินัยให้เป็นไปตามพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าที่ทรงประทานไว้ในเรื่องต่างๆ และเป็นมาตรการที่จะป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นภายหลังในการทำกิจต่างๆ ของสงฆ์ เพราะไม่เป็นการทำเฉพาะตน เป็นการรับรู้ของคนส่วนมาก

ในพระวินัยปิฎก ได้แสดงสังฆกรรมที่สงฆ์ได้ทำเป็นประจำไว้หลายเรื่อง เช่น การสวดพระปาฏิโมกข์ การอุปสมบท การรับภิกษา การผูกพัทธสีมา การปวารณา เป็นต้น ในการทำสังฆกรรมนั้นถือว่าเป็นพิธีกรรมที่ต้องปฏิบัติตามรูปแบบประเพณีและระเบียบตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นหลักปฏิบัติไว้ ถือว่าเป็นวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาในการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุที่ผิดไปจากพระธรรมวินัยที่ได้บัญญัติไว้ อันจะเกิดความเสื่อมเสียแก่พระศาสนาไว้ ในที่นี้ขอยกตัวอย่างกรณีการทำสังฆกรรมการลงอุโบสถและฟังสวดพระปาฏิโมกข์ของพระภิกษุไว้เป็นกรณีศึกษา

การสวดพระปาฏิโมกข์หรือการฟังสวดสิกขาบท 227 ข้อ ที่เรียกว่า ลงอุโบสถ เป็นสังฆอุโบสถ เป็นกิจที่พระสงฆ์ต้องร่วมกันปฏิบัติทุกกึ่งเดือน ถือว่าเป็นสังฆกรรมที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ในพระวินัยปิฎกได้กล่าวถึงประวัติการสวดพระปาฏิโมกข์ไว้ว่า พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งแคว้นมคธทรงเห็นศาสดาแห่งเจ้าลัทธิทั้งหลายจัดให้มีการประชุมฟังธรรมทุกวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักษ์ มีประชาชนไปร่วมประชุมฟังธรรมกันเป็นจำนวนมาก จึงทรงดำริว่าทำอย่างไรภิกษุทั้งหลายจึงจะมีการประชุมกันเช่นนี้บ้าง พระองค์จึงได้ไปกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้ว จึงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันในวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักษ์ ซึ่งภิกษุทั้งหลายก็ได้ประชุมกันตามวันดังกล่าวเหมือนกัน แต่ไม่ได้พูดหรือกล่าวธรรมใดๆ ประชาชนที่ทราบข่าวต่างพากันมาเพื่อฟังธรรม แต่เห็น

ภิกษุทั้งหลายนั่งนิ่ง จึงพากันกล่าวดำหนิ ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกล่าวธรรมกันในวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักข์ได้ จากนั้นเป็นต้นมา เมื่อถึงวันดังกล่าวภิกษุสงฆ์ก็จะประชุมกล่าวธรรมกันเป็นประจำ และเมื่อประชาชนทราบข่าวจึงมาร่วมประชุมฟังธรรมเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534 ข: 377-379)

จากกรณีเรื่องราวในครั้งพุทธกาลนี้ จึงได้เกิดวันอุโบสถ คือวันที่ภิกษุสงฆ์มาประชุมกันกล่าวธรรมหรือแสดงธรรมเป็นประจำในวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักข์ ประชาชนก็ได้มาร่วมฟังธรรม บำเพ็ญกุศลสมาทานศีล 5 หรือ ศีล 8 ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า วันพระ ภายหลังที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันกล่าวธรรมในวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักข์แล้ว พระองค์ทรงเห็นว่า พระปาฏิโมกข์เป็นเบื้องต้นและเป็นประธานแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย สมควรที่จะอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทที่บัญญัติไว้ขึ้นแสดงในวันอุโบสถ เพื่อให้เป็นวันปาฏิโมกข์ขุทเทสหรือวันแสดงพระปาฏิโมกข์ต่อไป เมื่อทรงเห็นเช่นนี้ พระองค์จึงทรงอนุญาตว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยกปาฏิโมกข์ขึ้นแสดง” จากนั้นทรงกำหนดวิธีปฏิบัติในการแสดงพระปาฏิโมกข์ไว้ ซึ่งพระภิกษุได้ปฏิบัติมาจนถึงทุกวันนี้ (แสง อุดมศรี, 2558: 62)

ในหลักปฏิบัติของพระภิกษุผู้จะลงอุโบสถนั้น ต้องแสดงตนให้บริสุทธิ์ คือ ต้องแสดงอาบัติที่ตนได้ล่วงละเมิดให้พระภิกษุรูปอื่นได้ทราบเสียก่อน และขณะเข้าร่วมให้มีเฉพาะพระภิกษุเท่านั้น

การลงอุโบสถและการแสดงพระปาฏิโมกข์ของภิกษุสงฆ์ จึงถือว่าเป็นการใช้หลักการทางพระวินัยมาป้องกันปัญหาและการแก้ไขปัญหของพระภิกษุในเรื่องการแสดงความบริสุทธิ์ของพระภิกษุต่อที่ประชุมสงฆ์ และการยอมรับข้อผิดพลาดของตนเองที่ได้ประพฤติล่วงละเมิดต่อสิกขาบทแต่ละข้อ และถือว่าเป็นวิธีสร้างและส่งเสริมสังฆสามัคคี เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์มาร่วมกันประชุมเพื่อเป็นการทบทวนและไม่ให้ประมาทในการรักษาสิกขาบทแต่ละข้อไม่ให้ล่วงละเมิดอันจะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่พระศาสนา รวมทั้งเป็นการประชุมเพื่อพิจารณาแก้ไขปัญห่อื่นๆ ทางการบริหารงานของคณะสงฆ์ด้วย

7. บทสรุป

พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัยไว้เพื่อให้สังคมสงฆ์ได้นำไปเป็นแบบแผนระเบียบในการดำเนินชีวิตในสังคมสงฆ์ วินัยหรือประมวลบัญญัติ สิกขาบท 227 และระเบียบข้อปฏิบัติทั้งหลาย เช่น การตัดสินอธิกรณ์ การลงนิคคกรรม การทำสังฆกรรม ถือว่าเป็นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับความเป็นส่วนตัว เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกคือพระภิกษุด้วยกันและความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ได้แก่ คฤหัสถ์ทั้งหลาย ซึ่งในข้อปฏิบัติเหล่านั้นนั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมไปถึงประโยชน์แก่ตัวพระศาสนา และเป็นโยชน์ในการนำไปแก้ปัญหหรือแก้ไขปัญหาดังที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ การบัญญัติสิกขาบท 227 ไว้ เพื่อแก้ปัญหการประพฤติปฏิบัติตนที่ไม่เหมาะสมแก่วิถีชีวิตของสมณะ การบัญญัติข้อปฏิบัติอื่นนอกจากสิกขาบท เพื่อแก้ปัญหในการปกครอง การอยู่ร่วมกันและการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามวิธีการหรือสังฆกรรมต่างๆ เช่น การระงับอธิกรณ์ การลงนิคคกรรม การสวดปาฏิโมกข์ ดังกล่าว ซึ่งเป็นการป้องกันปัญหาและการแก้ไขปัญหที่เป็นแบบแผนและวิธีการที่สังคมสงฆ์ได้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- คณาจารย์สำนักพิมพ์เชียงใหม่. (2547). **หนังสือบูรณาการแผนใหม่ นักรธรรมชั้นเอก รวมทุกวิชา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เชียงใหม่.
- ประสาร ทองภักดี, พ.ท. (2540). **กฎหมายมหาชนตามแนวพุทธศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตญาณ). (2543). **พระธรรมวินัย**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). (2561). **พระวินัยบัญญัติ**. กรุงเทพฯ: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534 ก). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม. เล่ม 1 พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม 1 ภาค 1**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2534 ข). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม. เล่ม 6 พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม 4 ภาค 1**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2534 ค). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม. เล่ม 9 พระวินัยปิฎก จุลวรรค เล่ม 7 ภาค 2**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2534 ง). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม. เล่ม 13 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 2 ภาค 1**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2534 จ). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม. เล่ม 16 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 3 ภาค 2**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2563). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2537). **พระวินัยมุข (เล่ม 3) หลักสูตรนักรธรรม ชั้นเอก**. พิมพ์ครั้งที่ 24. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2538). **พระวินัยมุข (เล่ม 1) หลักสูตรนักรธรรม ชั้นตรี**. พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
- แสวง อุดมศรี. (2558). **พระวินัยปิฎก 2**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: หจก.นิติธรรมการพิมพ์.